

Katowice, 20.07.2018r.

Prof. dr hab. Dorota Kotlorz
Katedra Ekonomii i Stosunków Międzynarodowych
Górnośląska Wyższa Szkoła Handlowa
im. Wojciecha Korfanteo w Katowicach

RECENZJA
rozprawy doktorskiej
mgr Kariny Kaczmarczyk- Brol
pt. Kierunki zamawiane jako instrument zmian w kształceniu na poziomie wyższym
w Polsce

s. 271, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu,
Wydział Nauk Ekonomicznych, Katedra Socjologii i Polityki Społecznej,
Wrocław 2017

1. Ranga tematu i walory poznawcze rozprawy

Podjęta w rozprawie problematyka, choć nie należy do nowej, jest wciąż aktualna. Dwa najważniejsze megatrendy światowe; globalizacja i rewolucja technologiczna wyznaczają kierunek i tempo zmian strukturalnych współczesnych gospodarek, stawiając poważne wyzwania przed systemem edukacji. Jeśli nie będzie on adekwatny do zmieniającej się struktury popytu na pracę, staje się źródłem bezrobocia strukturalnego. Nieadekwatny do potrzeb rynku pracy system kształcenia stymuluje też do podejmowania „zatrudnienia nieadekwatnego” (underemployment) i przyczynia się do bierności zawodowej i edukacyjnej ludzi młodych (NEET).

Choć na temat dopasowywania kształcenia zawodowego (na różnych jego poziomach) do potrzeb rynku pracy ukazało się wiele publikacji – problem nie jest rozwiązany. Strategie oparte na aktywnej polityce kształcenia zarówno te, które polegają na bieżącym dopasowywaniu struktury kwalifikacyjnej podaży i popytu na zasoby pracy, jak i te, polegające na długofalowych działaniach na rzecz tego dopasowywania „goniąc zmiany”

– podlegają ciągłym modyfikacjom i doskonaleniu. Stąd każda inicjatywa badawcza w tym zakresie jest bardzo pożądana.

Oceniana rozprawa jest przykładem indywidualnej inicjatywy badawczej, o charakterze utylitarnym dotyczącym rozpoznania i oceny zmian w kształceniu wyższym, spowodowanych wprowadzeniem programu kierunków zamawianych. Jest to inicjatywa, z jednej strony umożliwiająca ocenę wiedzy i przygotowania metodycznego Autorki pracy, z drugiej zaś zmierzająca do identyfikacji, analizy i oceny rezultatów uzyskanych w wyniku wprowadzenia programu kierunków zamawianych do praktyki.

Wprowadzenie programu kierunków zamawianych było podyktowane głównie zmieniającą się dynamicznie sytuacją na rynku pracy. Z jednej strony zmniejszającym się bezrobociem, z drugiej zaś rosnącą dość szybko liczbą zawodów deficytowych w obszarach przedmiotowych związanych z unowocześnianymi technikami i technologiami produkcji, z postępem w dziedzinie komunikacji, z informatyzacją działalności wszystkich sektorów gospodarki i wszystkich rodzajów działalności w nich prowadzonych. Konieczność obecności na rynku pracy zwiększonej liczby odpowiednio przygotowanych pracowników była także związana z ubytkami zasobów w wyniku emigracji i podejmowania aktywności głównie w innych krajach UE. Chodziło także o sprostanie postulatów zgłaszanym przez pracodawców dotyczącym jakości przygotowania odpowiednio wykwalifikowanych absolwentów. Warto przy tym nadmienić, że profile kształcenia nowo powstałych prywatnych szkół wyższych podporządkowano głównie ekonomice ich funkcjonowania. Nie wspierały one uczelni państwowych w zaspokajaniu popytu na zawody deficytowe. Można więc stwierdzić, że **tematyka pracy dotyczy problemu ważnego i aktualnego**, uzasadniającego działania interwencyjne w polityce kształcenia, których spodziewane następstwa miały poprawić sytuację na rynku pracy. Czy poprawiły? Na to ważne pytanie usiłowała odpowiedzieć Doktorantka.

2. Cele pracy

We wstępie pracy został sformułowany **problem badawczy, cel główny i cztery cele cząstkowe** w formie zdań twierdzących i pytań.

Problemem badawczym podjętym w rozprawie są: „zmiany dokonane w kształceniu w uczelniach objętych programem kierunków zamawianych w Polsce” (s.8).

Skonkretyzowanie tego problemu zawarte jest w **celu głównym**, za który „przyjęto identyfikację, analizę oraz ocenę zmian, które wystąpiły w szkołach wyższych realizujących koncepcje kierunków zamawianych, w zakresie organizacji studiów, programów nauczania, kadry naukowo-dydaktycznej, infrastruktury badawczej oraz współpracy z praktyką gospodarczą” (s. 8 i 9). W odniesieniu do sformułowanych celów **mam dwie uwagi**:

1. W sformułowaniu celu głównego występuje dość często powtarzany w pracach naukowych błąd. Otóż celem pracy nie może być analiza, jest ona narzędziem realizacji celu, przeprowadza się je w jakimś celu.

2. Spośród celów cząstkowych dwa pierwsze sformułowane są zbyt szeroko, co odbija się ujemnie na treści pierwszych dwóch rozdziałów i strukturze rozprawy, a cel czwarty jest tożsamy z celem głównym.

Deklarowane cele, to cele poznawcze prowadzące do pogłębiania wiedzy teoretycznej, jak i praktyczne związane z procesami i zjawiskami zachodzącymi w obszarze uwarunkowań edukacyjnych polskiego rynku pracy.

Autorka nie sformułowała **hipotezy badawczej**, która należy już do utartego wzorca w pracach naukowych (problem badawczy/pytanie badawcze - cel - hipoteza). Sprawa nie jest jednoznaczna. W odniesieniu **do hipotez badawczych spotyka się zróżnicowane stanowiska**. Przez jednych jest uznawana za atrybut naukowości, inni uważają, że nie zawsze jest ona konieczna. Z taką sytuacją mamy do czynienia w niniejszej rozprawie. Hipoteza badawcza uszczegóławia problem badawczy sprowadzając go do poziomu, który da się zweryfikować. W recenzowanej rozprawie **problem badawczy** jest już uszczegółowiony, zatem formułowanie hipotez jest w tym wypadku zbędne. Celom przyjętym w rozprawie podporządkowana została jej struktura.

3. Struktura pracy

Struktura pracy jest poprawna, uzasadniona merytorycznie oraz przekonująca z logicznego punktu widzenia. Natomiast z punktu widzenia warsztatowego jej mankamentem jest brak harmonii. Występują znaczne dysproporcje między objętościami rozdziałów, a w szczególności między częścią wprowadzającą (rozdz. 1 i 2/ 123s.) a częścią zasadniczą (rozdz. 3 i 4/ 79s.).

Praca składa się z czterech rozdziałów, poprzedzonych **wprowadzeniem** w rozważaną problematykę oraz z **zakończenia** zawierającego podsumowanie studiów i wyników badań,

wnioski i rekomendacje. Układ i tytuły rozdziałów wskazują, że Autorka stara się wypełnić możliwie całą, złożoną i wielowątkową przestrzeń problemową.

Rozdział pierwszy stanowi tło dla podjętego problemu badawczego. Rozpoczynając od krótkiego przeglądu definicji pojęcia edukacji. Autorka skoncentrowała uwagę na teoriach kapitału ludzkiego i społecznego oraz wpływie globalizacji i integracji europejskiej na kształtowanie systemów edukacyjnych w wybranych krajach europejskich. Z punktu widzenia poznawczego bardzo interesujący jest segment rozdziału dotyczący europeizacji szkolnictwa wyższego, do którego Autorka wróciła w rozdziale drugim, analizując ten problem w odniesieniu do Polski. Na szczególną uwagę zasługują też te fragmenty rozdziału, w których Autorka pokazuje zależności między zmianami strukturalnymi gospodarki, edukacją a rynkiem pracy, co ma duże znaczenie dla analiz prowadzonych w dalszych częściach rozprawy.

W rozdziale drugim Autorka charakteryzuje system kształcenia w szkolnictwie wyższym w Polsce. Cezurę czasową jaką przyjęła w rozważaniach jest wejście w życie ustawy z dnia 12 września 1990 roku o szkolnictwie wyższym. Autorka rozpoczęła charakterystykę od historycznych uwarunkowań systemu kształcenia, koncentrując się następnie na jego podstawach prawnych i regulacjach unijnych, wynikających z założeń Strategii lizbońskiej, Strategii Europa 2020 oraz Deklaracji bolońskiej. Przywołując ponownie (zob. rozdz. 1) dokumenty związane z wymienionymi wyżej strategiami i deklaracją – Autorka podjęła próbę oceny poziomu ich implementacji w warunkach Polski.

Rozdziały trzeci i czwarty stanowią zasadniczą część rozprawy. **W rozdziale trzecim** autorka przedstawiła program kierunków zamawianych, jego założenia, cele, organizację i finansowanie oraz kształcenie. **Rozdział czwarty** ma kluczowe znaczenie z punktu widzenia realizacji celu badawczego rozprawy. Prezentuje wyniki badań jakościowych przeprowadzonych przez Autorkę w wybranych uczelniach wyższych w Polsce, realizujących program kierunków zamawianych.

Wysoko oceniam przedstawioną w nim koncepcję i procedurę badań, metodę, techniki i narzędzia badawcze.

Podsumowując – poszczególne rozdziały rozprawy i składające się na nie podrozdziały są odzwierciedleniem poszczególnych kroków badawczych tj. kolejnych faz czynności w logicznym ciągu analiz cząstkowych. Przyjęty tok rozumowania, odzwierciedlony w tytułach i zawartości poszczególnych rozdziałów jest zrozumiały i przekonujący. Kolejność zagadnień poruszonych w poszczególnych rozdziałach skutecznie przyczyniła się do realizacji

celów pracy. Pozwoliło to Autorce na sformułowanie wielu ważnych poznawczo i praktycznie ustaleń i rekomendacji.

Rozprawa jest dziełem liczącym 271 stron, z czego 220 stron stanowi tekst, pozostałe to: literatura i wykazy tabel, rysunków, wykresów (26 stron) oraz załączniki (23 strony). Doktorantka wykorzystwała 295 pozycji trafnie dobranej literatury przedmiotu. Składają się na nie opracowania zwarte, akty normatywne, raporty, projekty, źródła internetowe, opracowania statystyczne. Należy podkreślić, że Autorka umiejętnie wspomaga prowadzony wywód ilustracjami w postaci tabel (54), rysunków (2) i wykresu (1). Dzięki synchronii tekstu z tabelarycznym ujęciem jego skalarów – odbiór zawartych w rozprawie treści jest łatwiejszy i bardziej przyjazny.

Metody badawcze stosowane w rozprawie są **różnorodne i dosyć dobrze dopasowane** do realizacji założonych celów rozprawy. W pierwszych rozdziałach Autorka wykorzystwała **metody analizy logicznej**. Zastosowane zostały też **proste metody analiz ilościowych**, wykorzystujące dane pochodzące z BAEL-u, Banku Danych Lokalnych, Roczników Statystycznych GUS, raportów. W oparciu o te dane dokonana jest w pracy analiza dynamiki, struktury i zmienności badanych zjawisk. Do badań zasadniczych (rozdział czwarty) wykorzystano dokładnie opisane przez Autorkę metody jakościowe.

Zawartość rozprawy wskazuje na dość dobrze zorganizowany warsztat naukowy.

4. Uwagi i pytania

- **Rozprawa ma charakter deskryptywno – eksplanacyjny** (opisowo – wyjaśniający), słabo widoczny jest w niej wątek normatywny i prognostyczny. Jednak szersze podjęcie zasygnalizowanych wątków przy rozbudowanej już pracy – oznaczałoby znaczne przekroczenie rozmiarów rozprawy uważanych za normalne.
- Rozważane w rozdziale pierwszym i częściowo także w drugim – determinanty (uwarunkowania) i tendencje w nich zachodzące, kształtujące systemy edukacji we współczesnym świecie wpisują się w szersze prawidłowości cechujące rozwój gospodarczy w ostatnich kilku dziesięcioleciach – rozwój gospodarki opartej na wiedzy, wyłanianie się społeczeństwa informacyjnego, rosnąca rola kapitału ludzkiego i innowacyjności. Trafna identyfikacja powyższych trendów dokonana przez Autorkę stanowi dobrą podstawę do podjęcia analizy licznych aspektów zagadnienia o bardziej szczegółowym charakterze, jakim jest adekwatność kształcenia do zmieniającej się permanentnie struktury popytu na pracę.

W mojej ocenie Autorka, z pozoru wąski temat, **potrafiła rozwiązać i pokazać znaczenie problemu i dobrze** go osadzić w szerszym kontekście ekonomicznym i społecznym.

- Rozprawa została dobrze osadzona w regulacjach prawnych Unii Europejskiej. Autorka uwzględniła zasadnicze regulacje unijne, które wiązały się z badaną problematyką.
- Nawiązując do wątku przeobrażeń strukturalnych w Polsce i przywołanej przez Autorkę teorii trzech sektorów (s. 122) należy zwrócić uwagę, że traci na aktualności tradycyjny podział gospodarki na trzy sektory (C. Clarka, A. Fischera i J. Fourastie). Wiąże się to ze zmianami, jakie zachodzą w proporcjach zatrudnienia między trzema sektorami. Sektor usług stał się sektorem dominującym w gospodarce, jeśli chodzi o udział zatrudnienia (70% - 80%). Następują też przesunięcia w jego strukturze wewnętrznej (zarówno, jeśli chodzi o zatrudnienie, jak i udział w tworzeniu PKB) w kierunku usług nowoczesnych. Serwicyzacja gospodarki stała się jednym z najważniejszych mega trendów rozwoju współczesnej gospodarki światowej. Trend ten charakteryzujący większość rozwiniętych gospodarek zmienia także polską rzeczywistość.
- W rozprawie brakuje głębszej refleksji nad rolą projekcji rynku pracy i prognozowania potrzeb edukacyjnych w równoważeniu rynku pracy (w harmonizowaniu oferty edukacyjnej z potrzebami rynku pracy). Można też było poświęcić więcej uwagi prorynkowym formom i profilom kształcenia.
- Rozprawa zawiera wiele szczegółów o znikomej wartości analitycznej (pkt. 2.3). Charakterystyka ewolucji kształcenia sprowadza się do szczegółowej prezentacji ilościowej (liczba uczelni, studentów, absolwentów). Takie szczegóły nic nie wnoszą do wiedzy potencjalnego czytelnika ani do analizy problemu.
- Przedstawione jako wnioski z teoretycznej części pracy (s. 214 i 215) ustalenia stanowią raczej podsumowanie rozważań zawartych w pierwszych rozdziałach. Są one znane, wielokrotnie opisane. W rozprawie pełnią funkcje tła i pokazują kontekst badań podjętego problemu badawczego (wniosek jest odpowiedzią na problem badawczy i uogólnieniem wyników).
- Nie wszystkie rekomendacje znajdują swoje potwierdzenie w analizie materiału pochodzącego ze studiów literaturowych, a przede wszystkim w wynikach badań.

- W nawiązaniu do rekomendacji dotyczącej wzmocnienia doradztwa zawodowego (s.218), **mam pytania:**
 1. Jakie wykształcenie, jaką wiedzę i umiejętności powinien mieć doradca edukacyjno – zawodowy, aby skutecznie realizował swoje zadania?
 2. Jaka może być przyszłość doradztwa zawodowego w warunkach tworzenia się rynku pracy w przestrzeni elektronicznej (Web.2.0.) i czy wysokie umiejętności cyfrowe ludzi młodych będą bardziej cenione niż doświadczenie zawodowe?
- W odniesieniu do prognozowania popytu na pracę (s. 219) należy zauważyć, że projekcje rynku pracy i prognozy mają stałą (ważną) pozycję w zestawie rekomendacji kierowanych do podmiotów polityki gospodarczej, w tym szczególnie polityki rynku pracy.
- **Uwaga ostatnia** – co znaczy sformułowanie „funkcja gospodarcza kształcenia”? (pkt. 2.5., s.119). Treść tego punktu nie wyjaśnia, na czym ona polega.

Moja ocena rozprawy jest pozytywna.

Do najważniejszych osiągnięć Autorki zaliczam:

- trafny wybór tematu, jego znaczenie poznawcze i przydatność praktyczna,
- dążenie do całościowego objaśnienia podjętego tematu,
- dobre rozpoznanie badanego problemu,
- powiązanie analizowanego problemu badawczego z szerszymi zmianami zachodzącymi w sferze społeczno – gospodarczej,
- dobry poziom merytoryczny,
- zrealizowanie deklarowanych celów badawczych,
- osiągnięcie ważnych wyników badań,
- sformułowanie ważnych, głównie o charakterze użytecznym wniosków i rekomendacji, które mogą być przydatne w konstruowaniu krajowej lub regionalnej polityki edukacyjnej oraz polityki zatrudnienia i rynku pracy.

Wymienione wcześniej uwagi i wątpliwości mają częściowo charakter dyskusyjny i nie wpływają na ogólną, **pozytywną ocenę dysertacji.**

Konkluzja

Uwzględniając rozważane w niniejszej ocenie sądy wartościujące poszczególne elementy struktury pracy oraz ich całość w aspekcie kryteriów rozprawy doktorskiej stwierdzam, że dysertacja pt. Kierunki zamawiane jako instrument kształcenia na poziomie wyższym w Polsce – **spełnia wymogi**, określone w Ustawie z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki.

W konkluzji **wnoszę o dopuszczenie** mgr Kariny Kaczmarczyk – Bról do publicznej obrony rozprawy doktorskiej.

